

EGY ÁTLAGOS MUNKANAP ÉS VASÁRNAP OLVASÁSI TEVÉKENYSÉGEINEK KAPCSOLATA MÁS, MINDENNAPI ELFOGLALTSÁGOKKAL

SZENTIRMAI LÁSZLÓ – MÁTÉ EÖRSNÉ

1979 őszén a Szegeden dolgozó ipari munkások körében végzett életmód-, életköriülmények kutatása¹ keretében többek között időmérleg-felvételt is alkalmaztunk a mintasokaság mindennapi tevékenységeinek megismerésére. A megkérdezettek kérdezőbiztosok segítségével két „tegnap-interjú” készítették, azaz megválaszolták, hogy a felvételt megelőző munkanapon (szombat kivételével) és a legutolsó vasárnapon mit csináltak 30 perces időközökben reggel 4 órától 23 óráig. Az időmérleg-felvételeket 41 tevékenységfajta szerint kódoltuk és az elfoglaltságokat 4 tevékenység főcsoportba soroltuk be.

A *kereső, termelőmunka* időtartamának megállapításánál a munkahelyen végzett, fizetett munkát vettük figyelembe. A nemzetközi és a hazai gyakorlatnak megfelelően ide számítottuk az otthon és a munkahely közötti távolság megtételére fordított időmennyiséget is.

Az *egyéb munkavégzés* főcsoportban két mellékcsoportot alakítottunk ki. Külön mellékcsoportba soroltuk a gyermekek ellátására és a házimunkára, valamint az ügyintézésre felhasznált időmennyiséget. Jövedelemkiegészítő munkák néven vontuk össze a ház körüli és kerti munkára, a háztájiban való tevékenységre, az ellenszolgáltatásért végzett mellék- és javítómunkára, a megkérdezett saját maga és/vagy más számára végzett építőmunkára, valamint a piacon történő árusításra fordított időmennyiséget.

A *személyi ellátáshoz* soroltuk az étkezések és a személyi higiénia: mosdás, öltözködés, felkelés, lefekvés, valamint a napközbeni pihenés időmennyiségét. *Alvásnak* tekintettük az este 23 órától reggel 4 óráig tartó időtartamot és ide számítottuk a reggeli továbbalvást és az esti korábbi lefekvést.

A *szabadidő-elfoglaltságok* főcsoportban 18 tevékenységet három mellékcsoportba soroltunk. Az önművelés-kikapcsolódás alcsoportba került az önálló tevékenységként végzett rádióhallgatás, újság- és folyóirat-, valamint könyvolvasás, tanulás és mozilátogatás. A szabadidő-elfoglaltságok között többnyire vezető tevékenységként funkcionáló tévénézést jelen vizsgálatunkban önálló mellékcsoportba soroltuk, hogy a szabad időn belül domináló helyét jobban érzékeltethessük. A harmadik, egyéb szabadidő-tevékenységek mellékcsoportba kerültek a társadalmi-politikai-közéleti tevékenység, a családi és társas jellegű elfoglaltságok (beszélgetés a családban, séta, kirándulás, vendégeskedés), hobby, játék, aktív sport, szórakozóhelyen (vendéglőben, presszóban, kocsmában) való időzés, művelődési és egyéb intézmények, rendezvények látogatása (színház, múzeum, művelődési ház, meccs stb.) és egyéb, a fentiekbe be nem sorolható szabadidő-tevékenységek (kézimunka, rejtvényfejtés stb.) Ez utóbbi, igen sokféle aktivitást felölelő mellék-

csoportban az elfoglaltságok időtartamának összevonását az indokolta, hogy az egyes tevékenységeket kevesen, magas időtartamban gyakorolják.

Az időmérleg-felvételek segítségével képet kaptunk a 789 fős mintasokaság egy-egy munkanapjának és vasárnapjának 24 órájáról, azaz 1440 percéről.

A kapott válaszokat két típusú kategória szerint elemeztük. Figyelmünk először az ún. apriori kategóriákra terjedt ki (nemek, beosztás, lakóhely stb.). Ezen túlmenően figyelembe vettük a hazai szakirodalomban az ilyen jellegű elemzéssel szemben felmerült aggályt² és Vas Zoltán matematikus (JATE Kibernetikai Laboratórium) közreműködésével cluster-analízissel a tevékenység főcsoportok időigénye szerint is alkottunk jellemző kategóriákat. Az apriori kategóriák alapján történő elemzés mellett az szól, hogy az ilyen módon az egyes mutatók szerint ismerjük meg az időfelhasználást. Ez talán egyértelműbb segítséget nyújt a gyakorlati szakembereknek. Hátránya viszont az, hogy így például ugyanabba a csoportba kerül az a hajadon, akinek kereső-, termelőmunka után nem szükséges háztartási munkát végeznie, megcsinálják helyette a szülei, és az a kétgyermekes, két műszakos munkásnő is, akire üzemi munkája után tetemes mennyiségű munka vár. Nyilvánvaló, hogy az ilyen eltérően leterhelt személyek egy csoportba kerülése különböző átlagidőt eredményez, s az egyes tevékenységcsoportokon belül a szórás értéke magas. Ezért készítettük el a cluster eljárás segítségével az ún. nyáláb-elemzést, amikor az egyes csoportokba az azonos, vagy közel azonos időfelhasználással tevékenykedő személyek kerültek. Ennek a módszernek segítségével megismerhettük, hogyan rétegződik a szegedi munkásság tevékenységei szerkezete alapján is.

Jelen tanulmányunkban a cluster-analízisnek azt a szintjét közöljük, amely a – bizonyos szempontok szerint megszárt – mintasokaság 92 százalékát négy, jól körülhatárolható csoportba sorolta. Dolgozatunkban nem vesszük figyelembe a többi 1–4 százalékot felölelő marginális osztályt. A munkanap cluster-analízis segítségével csoportosított tevékenységeinek időfelhasználásához csatlakozik ugyanazon kategória (ugyanolyan elemszámú) – ugyan nem clusterezett –, de jellemző vasárnapi időráfordítása is. A rendelkezésünkre álló terjedelem nem teszi lehetővé, hogy a vasárnapi tevékenységek cluster-analízis segítségével csoportosított osztályaival és az ehhez tartozó jellemző munkanapi időfelhasználással is foglalkozzunk.

Tanulmányunk fő mondanivalójának érdekében szükségesnek tartjuk, hogy a cluster-analízis segítségével kialakított típusokat néhány mondatban leírjuk. (1. és 2. táblázat. Az első oszlop az egész mintasokaságra jellemző időfelhasználást mutatja.)

1. *Túlórázók és távol lakók.* * (A-kategória = 33%). Ebben a típusban a legmagasabb, 11 óra 7 perc a kereső-, termelőmunkára és a hozzá kapcsolódó közlekedésre fordított idő. Az ehhez csatlakozó egyéb munkavégzés ideje néhány perccel haladja meg az egy órát. A több mint 12 órás összes munkaidő 3 órát megközelítő szabadidő-mennyiséget tesz lehetővé, amelynek felhasználását nagy mértékben a képernyő szervezi. Ezt a kategóriát a *tévénézés vezető tevékenysége* alapján is jellemezhetjük. A művelődésre és az

* Az elnevezés teljesen önkényes. A jellemző időfelhasználást akartuk tükröztetni a típus megnevezésében.

**Az átlag és a cluster-analízis segítségével kialakított
tevékenység-struktúrák
MUNKANAPOKON**

Tevékenységcsoport	Csoportok									
	minta		A		B		C		D	
	N=789 =100%		N=239 =33%		N=310 =43%		N=52 =7%		N=69 =9%	
	óra	perc	óra	perc	óra	perc	óra	perc	óra	perc
Kereső-, termelőmunka és közlekedés	9	32	11	07	9	43	9	46	10	07
Egyéb munkavégzés	2	43	1	08	4	08	0	36	0	50
Munkára és kötelezettségekre összesen	12	15	12	15	13	51	10	22	10	57
Művelődés, kikapcsolódás	0	29	0	17	0	07	0	15	2	51
Tévézés	1	30	2	01	1	29	0	43	0	49
Egyéb szabad idő tevékenység	0	41	0	29	0	06	3	56	0	45
Szabadidő összesen	2	40	2	47	1	42	4	54	4	25
Személyi ellátás, alvás	9	05	8	58	8	27	8	44	8	38
Összesen	24	00	24	00	24	00	24	00	24	00

1. táblázat

**Az átlag és a munkanap cluster-analízis segítségével kialakított
időfelhasználási csoportjaihoz tartozó tevékenység-struktúrák
VASÁRNAP**

Kereső-, termelőmunka és közlekedés	0	16	0	18	0	06	0	05	0	13
Egyéb munkavégzés	4	35	4	20	5	33	1	53	3	15
Munkára és egyéb kötelezettségekre összesen	4	49	4	38	5	39	1	58	3	28
Művelődés, kikapcsolódás	0	40	0	35	0	26	1	23	1	25
Tévézés	2	39	2	59	2	34	2	12	1	59
Egyéb szabad idő tev.	3	52	3	37	3	15	6	03	5	53
Szabad idő összesen	7	11	7	11	6	15	9	38	9	17
Személyi ellátás, alvás	12	00	12	11	12	06	12	24	11	15
Összesen	24	00	24	00	24	00	24	00	24	00

2. táblázat

egyéb elfoglaltságokra fordított idő minimális, nem éri el a fél-fél órát sem. A személyi ellátásra és alvásra fordított idő nem tér el különösebben az átlagtól.

Vasárnap ugyanezt a csoportot jelentős mértékű (4 óra 20 perces) egyéb munkatevékenységgel, csaknem 3 órás tévénézéssel és egyéb szabadidő-elfoglaltságokra fordított idő többszörös megnövekedésével írhatjuk le (2. táblázat).

Ez az életmód minden 3. munkásra (33%) jellemző. Az átlagnál lényegesen nagyobb mértékben tartoznak ebbe a típusba a férfiak, egy műszakban dolgozók, bejárók, jövedelemkiegészítő munkát nem végzők, rendszertelen mozilátogatók és színházi előadást még egyáltalában nem ismerők.

2. *Önhajszoló életmódot folytatók* (B-kategória = 43%). A kereső-, termelőmunkára fordított idő a közlekedéssel együtt néhány perccel haladja meg az átlagot. Azonban az ezen túl jelentkező egyéb munkavégzés ideje meghaladja a 4 órát, s így összesen a legmagasabb munkaidőt, 13 óra 51 percet kapunk. Az ilyen mértékű rendszeres munkavégzés egyértelműen az egészségre is káros, önhajszoló életmóddal azonosítható. A rendkívül magas munkaidő 10 munkás közül több mint 4 fő esetében (43%) jellemző. Teljesen világos, hogy egyébként a legalacsonyabb személyi ellátásra és alvásra fordított idő után, szabad idejük sem haladja meg a másfél órát, amelynek keretében a döntő többségnek szinte kizárólag a tévénézésre marad energiája.

Vasárnap is ebben a típusban a legmagasabb a háztartási és a jövedelemkiegészítő munka időigénye. Ennek következtében a szegedi nagyüzemi munkásságot jellemző legnagyobb arányú típusba tartozó személyeknek a szabad ideje mindössze 6 óra 15 perc.

Ez az életmód elsősorban a nők és a két műszakban dolgozók körében tipikus. De az átlagnál magasabb arányban sorolhatók ebbe a csoportba a 40 évnél idősebbek, a betanított munkások, a munkás-paraszt vegyes házasságban élők, a kerttel/háztájival rendelkezők, a jövedelemkiegészítő munkát végzők és a rendszertelen mozilátogatók közül.

3. *Egyéb szabadidő-elfoglaltságokat végzők* (C-kategória = 7%). Ebben az osztályba sorolt munkásokat a legmagasabb szabadidő-felhasználás és ezen belül az egyéb elfoglaltságok végzése jellemzi. Ehhez viszonyítva a művelődésre és a tévénézésre fordított idő csekély mértékű. Az olvasási tevékenységek további részletes vizsgálata során felderítettük, hogy ezen osztály számos tagjára a nagy időtartamú vendégeskedés és a szórakozóhelyen való hosszabb idejű tartózkodás a jellemző. Vasárnap is ez a kategória rendelkezik a legnagyobb szabad idővel, de ezen belül a művelődés és a tévénézés jelentősen megnövekedett szerephez jut. Sem munkanapon, sem vasárnap nem végeznek a kereső-, termelőmunka után nagyobb mértékben egyéb munkát.

Az átlagnál magasabb arányban érvényes ez a típus a férfiak, a 31–40 évesek, a nem házasok, a segédmunkások, a kerttel/háztájival nem rendelkezők, a jövedelemkiegészítő munkát nem végzők, a belvárosban vagy lakótelepen lakók, a rendszeres olvasók, a mozi- és színházlátogatók körében.

Ez a kategória főleg a jövedelemkiegészítő munkát nem, vagy rendszeresen nem végzőket foglalja magában, ezért nagy szabad idővel rendelkeznek, amelyet mindkét napon a típust jellemző egyéb elfoglaltságokra fordítanak. Ezek között szerepel a baráti társaságban való izogatás és a szórakozóhely látogatása is. A típus nagyobb műveltség-

igénnyel rendelkező tagjai a munkanapon kevesebb, vasárnap több időt fordítanak a művelődési alcsoporthoz tartozó tevékenységeire.

4. *Művelődők* (D-kategória = 9%). Az üzemi munka és a közlekedés idejéhez minimális, mindössze 50 perces egyéb munkavégzés járul. A munkára és kötelezettségek teljesítésére fordított viszonylag alacsony idővolumen kedvező mennyiségű, 4 órát meghaladó szabadidő-mennyiséget tesz lehetővé, amelynek kétharmadát művelődésre fordítják. A tévézés és az egyéb elfoglaltságok háttérbe szorulnak. Vasárnap ugyancsak erre a típusra jellemző a legmagasabb művelődésre fordított idő, azonban ezen a napon ez a tevékenységcsoport az egyéb szabadidő-aktivitásokhoz képest háttérbe szorul. Több időt használnak ugyan fel tévézésre, mint művelődésre, de a képernyő időigénye ebben a csoportban a legalacsonyabb.

Ez a típus főleg férfiakra, közvetlen termelésirányítókra, szakmunkásokra, nem házasokra és jelenleg is (vagy korábban tanulóknak) jellemző. Az átlagnál nagyobb arányban sorolhatók ide a fiatalabb korosztály tagjai, jövedelemkiegészítő munkát nem végzők, városi környezetben lakók, rendszeres olvasók, 150 kötetnél több könyvvel rendelkezők és rendszeres mozi-, illetve színházlátogatók.

Feltétlenül szükségesnek tartottuk, hogy ilyen részletesen ismertessük az előzményeket, mert csak így érthetőek kutatásunk következő lépései bővebb magyarázat nélkül és így lehet eredményeinket, valamint közölt táblázatainkat további elemzésre felhasználni.

Az olvasási szokások vizsgálata során mindig zavarónak tartottuk, hogy az olvasási gyakoriságra vonatkozó kérdés esetében – még a legjobban megfogalmazott kontroll kérdések alkalmazásával is – tulajdonképpen a válaszadó szubjektív közlésére kellett támaszkodnunk. De ha kellő kritikával el is fogadjuk, hogy valaki hetente többször, hetente, havonta vagy ritkábban olvas, illetve elolvas egy könyvet, nem tudtuk, hogy ez a tevékenység az adott napon milyen időmennyiséget igényelt, az egyén mennyit dolgozott az olvasás előtt vagy után, egyáltalában mit csinált még? *Azaz a „hagyományos módszerrel” nem kaptunk képet az olvasási tevékenység elfoglaltsági környezetéről.* Pedig egy átlag napon az olvasási tevékenységre fordított időmennyiség és az aktivitás elfoglaltsági környezete – illetve már képet is adhat a megkérdezett személy olvasmányairól. Nem tartjuk valószínűnek, hogy az olvasók nagy többsége 10–12 órás, vagy azt meghaladó munkaidő után és 2. vagy 3. szabadidő-tevékenységként – esetleg ágyban – marandandó élményt nyújtó, értékes szépirodalmat tudna olvasni a megjegyzés igényével. Sokkal inkább tételezhetjük ezt fel, ha az olvasási aktivitás a kereső-, termelőmunka után, egyéb munkavégzés nélkül az első szabadidő-tevékenységként jelentkezik.

Az olvasás helyének a napi tevékenységstruktúrában való felderítésére alkalmaztuk először a JATE hallgatóinak,³ majd a kézzel végezhető módszert tökéletesítve, a szegedi nagyüzemi munkások időmérleg-felvételeinek⁴ dinamikus elemzését. Ezen eljárás segítségével többek között választ kaphatunk arra, hogy az egyetemi hallgatók mikor, a nap melyik szakában – esetleg óralátogatás helyett vagy este fáradtan – olvassák kötelező olvasmányukat. Megtudtuk azt is, hogy a szegedi munkások a kereső-, termelőmunka és egyéb munkavégzés után hányadik szabadidő-elfoglaltságként, esetleg az üzem második, harmadik műszakjának kezdete előtt vesznek könyvet a kezükbe. Választ kaphatunk

arra vonatkozólag is, hogy az olvasás a szabad idő vezető vagy kiegészítő tevékenységének minősül-e? Ugy gondoljuk, hogy ezzel az eljárással bővebb információt kapunk az olvasó egyetemi hallgatóról és az olvasó munkásról is.

Módszerünk tökéletesítését folytattuk, mert eddigi eredményeink nem adtak választ arra a kérdésre, hogy például a munkások esetében az olvasási tevékenység a nap 24 órájára jellemző tevékenység főcsoportok időarányának milyen átalakulását eredményezi, illetve milyen változás esetén kerülhet sor az olvasásra. A feltételezésen túlmenően nem tudtuk, hogy bármelyik olvasási tevékenység milyen szabadidő-elfoglaltságokkal társulhat, illetve melyeket zárja ki a struktúrából. Ezért mindkét olvasási aktivitást, a könyv- és újság/folyóiratolvasást *szűrőként* alkalmaztuk az időmérleg-felvételek számítógépes feldolgozásánál. Egy-egy csoportba kerültek azok, akik könyvet, illetve újságot olvastak, és külön-külön azok, akik ezeket a tevékenységeket nem végezték. A szűrést nem az apriori kategóriákon végeztük el, mert úgy gondoltuk, eredményeink többet mondanak, ha a cluster-analízis segítségével egy-egy osztályba sorolt, *közel azonos időfelhasználású egyének olvasási tevékenységét és azok környezetét vizsgáljuk.*

Időmérleg-felvételeinkből tudjuk, hogy egy átlag munkanapon a szegedi munkások 12 százaléka olvasott könyvet és 13 százaléka újságot, folyóiratot.⁵ A két tevékenységre együttesen átlag 17 percet fordítottak, ami szabad idejük 11 százalékát vette igénybe. Vasárnap 18% olvasott könyvet és 13% újságot, folyóiratot. E két elfoglaltság 26 perces átlag ideje szabad idejük 6 százalékát kötötte le.

Feltételezésünk az volt, hogy a könyvet vagy újságot/folyóiratot olvasók tevékenységstruktúrájának időarányai megváltoztak ahhoz képest, amikor még az egyes osztályokon belül az olvasókat és a nem olvasókat együttesen vizsgáltuk (1. és 2. táblázat.). A szűrés eredményeképpen elkészítettük a könyvet olvasók és nem olvasók, valamint az újságot olvasók és nem olvasók időmérlegét. (A 3. és 4. táblázaton plusz és mínusz jelekkel jelöljük, hogy az olvasási tevékenységet végzők, illetve nem végzők időfelhasználása *csökkent vagy növekedett* a cluster-analízis segítségével kialakított tevékenységstruktúrához képest. Csak a napi 5 percnél nagyobb eltérést jelöljük.)

Munkanapon könyvolvasásra akkor kerülhetett sor, ha a fő tevékenységcsoportok szerint azonos vagy közel azonos időfelhasználású osztályban az összes munkatevékenységre fordított idő kevesebb volt, mint a típusra jellemző összes munkatevékenység és kötelezettség teljesítés időigénye. Azt persze nem tudjuk eldönteni, hogy az egyén azért fordított-e időalapjából kevesebbet munkatevékenységre, mert olvasni akart, vagy azért olvasott, mert szabaddá vált idő állt rendelkezésére. Valamennyi osztályban a kereső-, termelőmunkára, valamint a közlekedésre fordított idő csökkent (nem túlóráztak, hamarabb, kedvezőbb közlekedési eszközzel értek haza), továbbá az A és a C csoport tagjai kisebb mértékben vagy egyáltalában nem vettek részt a második műszakban, vagy nem foglalkoztak jövedelemkiegészítő munkával. *A munkaidő csökkenésének megfelelően valamennyi csoportban megnövekedett a szabad idő mennyisége, ami lehetővé tette a könyvolvasást.*

Vasárnap három csoportban tapasztaljuk a munkaidő csökkenését, azonban a C osztályban egyébként is a legalacsonyabb munkaidőt mutatta. A szabad idő az A és B csoportban megnövekedett, a C osztályban változatlan, a D kategóriában csökkent. Meg kell

Könyvet olvasók és nem olvasók időmérlege
(órában és percben)

MUNKANAP

	A N=239 könyvet olvas nem olvas N=27=11% N=212		B N=310 könyvet olvas nem olvas N=15= 5% N=296		C N= 52 könyvet olvas nem olvas N= 5=10% N= 47		D N= 69 könyvet olvas nem olvas N=36=52% N= 33	
	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas
Kereső-, termelőmunka és közlekedés egyéb munka	- 10 27 - 45	+ 11 13 1 12	- 9 30 4 06	9 44 4 08	- 9 12 - 0 24	9 48 0 37	- 10 01 0 50	+ 10 14 0 50
összes munka szabad idő személyi ellátás, alvás	- 11 12 + 4 05 - 8 42	+ 12 25 - 2 35 8 59	- 13 36 + 2 26 - 7 58	13 52 1 42 8 26	- 9 36 + 5 12 + 9 12	10 25 - 4 49 8 45	- 10 51 + 4 38 - 8 30	+ 11 04 - 4 08 + 8 48
összesen	23 59	23 59	24 00	24 00	24 00	23 59	23 59	24 00

VASÁRNAP

	könyvet olvas nem olvas N=42=18% N=197		könyvet olvas nem olvas N=40=13% N=270		könyvet olvas nem olvas N=16=31% N= 36		könyvet olvas nem olvas N=23=33% N= 46	
	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas
kereső-, termelőmunka és közlekedés egyéb munka	0 13 - 3 15	0 20 + 4 38	— 5 34	0 07 + 5 41	— + 2 00	0 08 + 2 08	— - 2 31	+ 0 19 - 3 06
összes munka szabad idő személyi ellátás, alvás	- 3 28 + 8 08 + 12 24	+ 4 58 7 14 - 11 47	- 5 34 + 6 34 11 52	+ 5 48 + 6 29 11 42	+ 2 00 9 34 12 26	+ 2 16 - 9 20 12 24	- 2 31 - 9 10 + 12 19	3 25 - 9 19 11 16
összesen	24 00	24 00	24 00	23 59	24 00	24 00	24 00	24 00

3. táblázat

Újságot olvasók és nem olvasók időmérlege
(órában és percben)

MUNKANAP

Tevékenységszempontok	A N=239 újságot olvas nem olvas N=47=20% N=192		B N=310 újságot olvas nem olvas N=20= 6% N=290		C N= 52 újságot olvas nem olvas N= 6=12% N= 46		D N= 69 újságot olvas nem olvas N=14=20% N=55	
	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas
Kereső-, termelőmunka és közlekedés egyéb munka	- 10 41 - 0 48	+ 11 14 + 1 08	+ 10 00 - 2 55	9 42 + 4 13	+ 9 55 0 35	9 44 0 36	+ 10 23 0 45	10 03 0 52
összes munka szabad idő személyi ellátás, alvás	- 11 29 + 3 34 - 8 54	+ 12 28 - 2 33 8 57	- 12 55 + 2 31 + 8 33	13 55 1 39 8 24	+ 10 30 + 5 04 8 25	10 22 - 4 49 + 8 49	+ 11 08 - 4 13 8 48	10 55 4 27 8 37
összesen	23 57	23 58	23 59	23 58	23 59	24 00	23 59	23 59

VASÁRNAP

kereső-, termelőmunka és közlekedés egyéb munka	újságot olvas nem olvas N=38=16% N=201		újságot olvas nem olvas N=31=10% N=279		újságot olvas nem olvas N= 6=12% N= 46		újságot olvas nem olvas N=11=16% N= 59	
	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas	olvas	nem olvas
összes munka szabad idő személyi ellátás, alvás	0 14 - 3 13 - 3 27 + 8 07 + 12 24	0 20 + 4 36 + 4 56 + 7 16 - 11 47	--- - 4 59 - 4 59 + 6 40 + 12 21	0 07 + 5 44 + 5 51 + 6 30 - 11 38	--- + 4 10 + 4 10 - 8 38 - 11 10	0 07 1 49 1 56 - 9 31 + 12 32	--- - 2 19 - 2 19 - 9 11 + 12 27	0 15 - 3 01 - 3 16 9 17 + 11 26
összesen	23 58	23 59	24 00	23 59	23 58	23 59	23 57	23 59

4. táblázat

azonban jegyeznünk, e két utóbbi csoportban a 2–2,5 órás munkaidő mellett a 9 órát meghaladó vasárnapi szabad idő is lehetővé tette, hogy az ide soroltak mintegy egyharmada változatlan vagy csökkent időmennyiség mellett is olvasson könyvet.

Munkanapon újságot olvasók időmérlege azt tükrözi, hogy ez a tevékenység a könyv olvasáshoz képest kisebb mértékben rendezi át a tevékenységstruktúrát, vagy kisebb átalakulás is lehetővé teszi az újságolvasást. Ez a jelenség minden bizonnyal összefügg azzal a ténnyel, hogy a könyvet olvasók munkanapon 91, vasárnap 103 percet fordítanak átlagosan erre a tevékenységre, míg az újságolvasás „mindössze” 48, illetve vasárnap 59 percet igényel. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az *az időfelhasználási környezet, amely lehetőséget nyújt az olvasásra, jelentős mértékben eltér azok tevékenységstruktúrájától, akik munkanapon, illetve vasárnap nem olvastak újságot.* Az újságolvasók tevékenységszerkezetében a szabad idő legtöbb esetben magasabb, mint a nem olvasóké, vagy legalábbis meghaladja vasárnap a 8 órát.

Eddigi eredményeink azt mutatják, *ha – jelen esetben – a szegedi munkás könyvet vagy újságot akar olvasni, akkor nem elég az ezekre a tevékenységekre irányuló szándék, hanem egy sor aktivitásban, főleg kötelező munkaidején túl jelentkező elfoglaltságaiban másként kell döntenie és cselekednie, mint egyébként hasonló körülmények között „viselkedő” társai, vagy ahogyan ő maga megszokta azt.* Tulajdonképpen azt kell mondanunk, hogy tisztelettel kell tekintenünk a munkás olvasóra, aki a mindennapi élet – többségében kötelező erővel jelentkező – elfoglaltságai között mintegy „előrekészülve” keres lehetőséget és időt az olvasásra.

Az olvasók aránya, olvasási ideje a különböző életmód-típusok szerint

MUNKANAP

Típus	könyvet olvas %	idő perc	szabad idő %-ban	újságot olvas %	idő perc	szabad idő %-ban
A. Túlórázók ...	11	63	32	20	44	23
B. Önhajszoló ...	5	54	37	6	42	30
C. Egyéb szabad idő	12	48	15	12	45	15
D. Művelődők ...	20	125	45	45	67	26

VASÁRNAP

A. Túlórázók ...	18	93	19	16	56	11
B. Önhajszoló ...	13	94	24	10	55	14
C. Egyéb szabad idő	31	114	20	12	40	8
D. Művelődők ...	33	119	22	16	75	14

5. táblázat

Korábban közöltük, hogy a könyvolvasó szegedi munkás munkanapon 91 percet fordít erre a tevékenységre. Ez az időmennyiség azonban az életmódra jellemző típusok szerint nagyon differenciálódik. Legkisebb a könyvolvasók aránya a mintasokaság több mint háromnegyedét felölelő A és B csoportban (11, ill. 5%), s erre az elfoglaltságra legfeljebb 1 órát (63, ill. 54 percet) tudnak fordítani. Tulajdonképpen a könyvolvasással és az átlag kétórás tévé nézéssel ki is merítették a rendelkezésre álló szabad idő 80 százalékát, közülük legfeljebb minden második, esetleg még egy rövidebb időtartamú szabad idő elfoglaltságot végezhet. Akik ezekből az osztályokból nem olvasnak könyvet, azok döntő többségének csak a tévé nézésre jut ideje. Megközelítőleg minden harmadik gazdálkodik úgy az idejével, hogy még egy elfoglaltságot is tudjon folytatni.

E két, különböző munkatevékenységekkel rendkívül leterhelt csoport olvasói szabad idejüknek mintegy egyharmadát fordítják könyvolvasásra. Nagyon valószínűnek tartjuk a szabad idő elfoglaltsági tartalmának ismeretében, hogy közülük kerülnek ki azok, akik első szabadidő-tevékenységként olvasnak és utána nézik a televíziót.

A napi 12 órát meghaladó munkaidő tehát csak csökkentéssel teszi lehetővé néhány százalék számára a legfeljebb egyórás munkanapi könyvolvasást, de úgy gondoljuk, hogy akik így jutnak szabad időhöz, azok egy része esetében az olvasás szervezi a szabad idő eltöltését.

A munkanapon több mint 12 órát dolgozó két csoport tagjai közül vasárnap nagyobb arány (18, ill. 13%), mintegy másfél órát (93, ill. 94 percet) olvas. Szabad idejük mintegy ötödét, negyedét fordítják erre a tevékenységre. Így a könyvolvasás és a tévé nézés mellett, amely kevesebb időt vesz igénybe, mint a nem olvasók esetében, átlagosan 1–1,5 további szabadidő-tevékenységre, elsősorban vendégeskedésre (mennek vagy hozzájuk jönnek), szórakozóhely látogatására, sétára jut idejük. Azok, akik nem olvasnak könyvet, azok tevékenységi mutatója alacsonyabb.

Az egyéb szabadidő-tevékenység végzésével jellemzett, a mintasokaság 7 százalékát kitevő C csoportban munkanapon a könyvolvasásra mintegy mellékes tevékenységként kerül sor. Az olvasók aránya ugyan 12%, de ez ténylegesen 6 főt jelent. Olvasásra fordított idejük a legalacsonyabb, 48 perc. Ez az időmennyiség a szabad idő 15 százalékát jelenti. Az egész osztályra a szabadidő-tevékenységek végzésének széles skálája jellemző, a könyvolvasók is hosszú időt töltenek el vendégségben vagy szórakozóhelyen. Vasárnap a típus minden harmadik tagja olvas közel 2 órát és ez szabad idejük egyötödét veszi igénybe. Könyvolvasáson és tévé nézésen kívül valamennyien legalább 2 más szabad idő tevékenységgel foglalják el magukat, elsősorban szórakozóhelyek, mozi látogatása, séta és vendégeskedés között választanak.

A minta 9 százalékára jellemző „művelődő” típusban legkedvezőbb mind a könyvolvasók aránya (20%), mind a ráfordított idő (125 perc). Az olvasás a szabad idő eltöltését meghatározza, mert annak közel felét lefoglalja. A tévé nézés nem jellemző az egész osztályra, 10 olvasó közül is csak 4 ül a készülék elé. Az olvasók általában még egy szabad idő tevékenységgel foglalják el magukat, de ez nem tipikus cselekvés, mert 11 aktivitás közül választanak. A könyvet nem olvasók a tévé nézés mellett (36%), főleg újságot olvasnak (39%), tanulnak (36%) és moziba mennek (33%). Vasárnap a D típus olvasói és nem olvasói között a szabad idő eltöltésében az a különbség mutatkozik meg, hogy az

olvasók nem fordítanak időt hobbira, alig olvasnak újságot, nem játszanak, nem mennek moziba és nem tanulnak. De ugyanolyan arányban és időtartamban vendégeskednek és látogatják a szórakozóhelyeket.

A C és D osztály tagjainak magatartása arra utal, hogy a kevesebb munka, amelyet nem terhel a jövedelemkiegészítő munka végzése, vagy legalábbis nem rendszeres végzése, a második műszak kötelezettségei, lehetővé teszi a nagyobb volumenű szabad idő differenciáltabb kihasználását és többek között a könyvolvasást is. Ennek a két csoportnak az esetében nehezen tudnánk megmondani, hogy a szabadidő-tevékenységek körében az olvasás milyen gyakran fordul elő első tevékenységként, és mennyiben vezető tevékenység. Az mindenesetre biztos, hogy a „művelődők” esetében gyakrabban, mint a C osztály tagjai között.

Az újságolvasással kapcsolatban ismételni szeretnénk, hogy ezt az elfoglaltságot a tevékenységstruktúra kisebb változása esetén végzik, de *a könyvolvasáshoz hasonlóan, munkanapon az A és B csoportban az újságolvasás a tévézéssel együtt többnyire kizárja más szabadidő-elfoglaltság végzésének a lehetőségét.* Ez a tevékenység vasárnap is igénybe veszi a tévézéssel együtt a szabad idő 60–70 százalékát.

Vizsgálatunk arra is rámutatott, hogy *egy adott napon a könyv- és újságolvasás nem vonzza, hanem taszítja egymást.* Nagyon ritkán fordul elő, hogy valaki mindkét tevékenységet egy napon végezze. Az sem gyakori eset, hogy munkanapon vagy vasárnap könyvet olvasó személy ellentétes napon újságot vegyen a kezébe. Ugyancsak arra a következtetésre jutottunk, hogy a munkanapon sorra kerülő könyvolvasás és a vasárnapi könyvolvasás inkább váltják, mintsem erősítik egymást. Azaz nagyon kevesen olvasnak vasárnap is azok közül, akik hétköznap is olvastak és ez természetesen fordítva is igaz.

Dolgozatunkkal némi adalékot kívántunk szolgáltatni ahhoz, hogy ha az OLVASÁSRÓL és az OLVASÓRÓL beszélünk, akkor azok ne elvont cselekvésként és személyként jelenjenek meg előttünk, hanem gondoljunk arra, hogy az olvasásra a mindennapi élet bonyolult cselekvési szerkezetében kerül sor.

JEGYZETEK

1. SZENTIRMAI László – PAPP Ignác – PETŐ Zoltán: Nagyüzemi munkások Szegeden. Szeged, 1982. 421 p.
2. CSEH-SZOMBATHY László – SURÁNYI Bálint: Az életmód statisztikai vizsgálatának néhány kérdése. = Statisztikai Szemle. 52.évf. 1974. 4.sz. 331–339.p.
3. SZENTIRMAI László: Az olvasó egyetemi hallgató. Közread. az OSZK KMK. Budapest, NPI, 1981. 28–29.p.
4. SZENTIRMAI László – PAPP Ignác – PETŐ Zoltán: i.m. 188–190.p.
5. Meg kell jegyeznünk, hogy az újságot átlapozók aránya néhány százalékkal több lehet, ti. 30 perces időegységként vizsgáltuk a tevékenységeket, s ha valaki ebben az intervallumban több aktivitást is végzett, azt közölte, amit ő fontosnak tartott. – Itt 13 százalékos újságolvasó arányt közlünk, ez a mintasokaság megszűrése következtében 1 százalékkal több, mint ami az eredeti mintában volt. Vö.: Szentirmai – Papp – Pető: i.m. 186.p.